

Оксана Цалапова

ОСМИСЛЕННЯ РОЛІ ПРОВІНЦІЇ В РІЗДВЯНОМУ ДЕТЕКТИВІ ОКСАНИ ЛУЩЕВСЬКОЇ «ДИВНІ ХИМЕРИКИ, АБО ТАЄМНИЦЯ СТАРОВИННОЇ СКРИНІ»

***Анотація.** У статті осмислено функціональні особливості часопросторового модусу в сучасному художньому тексті для дітей, досліджено функції провінції як сакральної зони архаїчних знань про світ і людину в ньому. Аналіз функціонального призначення просторової периферії здійснено з метафізичних позицій, що дало можливість виявити особливості сучасного потрактування образу провінції як певної ризоми в системі соціокультурного існування людини.*

***Ключові слова:** Оксана Луцкевська, простір, детектив, провінція, вертеп, традиція, символ.*

Незважаючи на певні тяжіння до масової культури, дитяча література на сьогодні – антропоцентрична, бо головним питанням сучасного художнього тексту є дослідження світу маленької людини, специфіки її буття, системи цінностей, а також простору, в якому вона існує. Тож не винятково останнім часом на сторінках творів для дітей особливого значення набувають «фонові» образи: місто, село, ліс, річка тощо. Зокрема простір – специфічна сім'ясистема, де сфокусовані всі сфери життєдіяльності людини (соціальна, культурна, психологічна, метафізична). Тому взаємодія механізмів просторових систем є фактором, що визначає його екологію.

Актуальність цієї наукової проблеми підтверджують численні літературознавчі та соціокультурні дослідження М. Бахтіна, Н. Галушиної, В. Глазичева, Е. Дюркегейма, В. Ільїна, С. Ляхової, О. Сванідзе, В. Топорова, В. Фоменко, Т. Черняєвої та ін.

Місто й простір поза ним – це екзистенційний простір життя людини. Філософія міста, його архетипні пласти, засоби реалізації й модифікації образу стає однією із історико-літературних і теоретичних проблем літературознавства, адже саме цей простір репрезентує метафізичну сім'ясферу існування людини. Тож, **метою цієї наукової статті** є розгляд образу провінції в сучасній українській літературі для дітей, її сутності та ролі в культурному мистецькому просторі.

М. Анциферов [Цит. за: 8, с. 106], одним із перших досліджуючи місто як текст, звертає увагу на його пластичність і гнучкість, що сприймається як жива органіка, здатна реагувати на зміни епох. Поняття «місто» на сьогодні сприймається як явище метафізичне, бо виходить за межі раціонального потрактування [2]. Місто «тримає» в межах політичне, соціокультурне, національне життя держави, а регулятором загальнолюдських правил людського буття, поза сумнівом, є провінція. Вона завжди осмислювалася як певна опозиція до міста. Однак концепція провінції як антропологічного феномена, що є фундаментом життя й зберігачем архаїчних втаємничених знань, безперечна.

Тема села та сільського побуту популяризувалася в українській дитячій літературі народників у 2 половині ХІХ століття. Наприкінці ж ХХ століття поняття «провінція» набуло депресивного значення, бо стало символом вічного відставання й економічного занепаду. Головною причиною такого смислового «викривлення» стала близькість провінції до землі, до ґрунту, що стало символом брудної роботи. Тобто місто почало виконувати провідну функцію, а провінція – підрядну. Сьогодні ж у культурному просторі село й провінція

осмислюються як сакральний простір, який отримує й зберігає інформацію від землі, від-роджує природність людського буття.

Схожі думки щодо ролі провінції в системі буття присутні в різдвяному детективі Оксани Луцевської «Дивні химерики, або Таємниця старовинної скриньки». Головні події твору відбуваються напередодні Різдва в старовинному селі, яке для головної героїні, дівчинки Лялі, стає матрицею причетності до духовного життя народу. Ляля приїжджає до бабусі в село й стає учасницею містерії, зміст і сутність якої має давній втаємничений зміст.

Твір «Дивні химерики, або Таємниця старовинної скриньки» Оксана Луцевська позиціонує як детектив. Дитячий детектив – «різновид пригодницької літератури, що належить до паралітератури. Це передусім прозові твори, зовнішній сюжет яких послідовно розкриває певну заплутану таємницю, пов'язану зі злочином та його розслідуванням, а внутрішній є когнітивною історією розв'язання логічної задачі» [4, с. 271]. У детективних історіях для дітей таємниця є невід'ємним атрибутом оповіді, своєрідним кодом сюжету [1, с. 19]. Головна героїня твору намагається розв'язати загадку старовинної скриньки – вертепу, присутність якого в Різдваному обряді посилює таємничість дійства. Власне, таємниця твору – це сам вертеп, його ритуальне значення в містерії релігійних дійств християнської України, оскільки «невідомо, чи ще якийсь витвір людської культури так єднає минуле з сьогодишнім, пов'яже тілесне з духовним, впливає на розум і почуття, як вертеп. Вертеп – це результат духовної праці сотень і сотень поколінь» [6, с. 492]. Тому наявність його саме в провінції цілком виправдана, бо найважливішою її характеристикою є сокровенність [2], тобто таємне збереження скарбу, молитви, пророцтва тощо. Провінція, на думку С. Гуріна, концентрує в собі вічні цінності, що безумовно мають загальнолюдські смисли: провінція зберігає не історію держави й ідеологію, а духовні начала – міфи, легенди, казки, билини – все те, що охороняє глибинну пам'ять про початок, про первинний смисл [2]. Тобто вона семантично «переростає» просто топографічне поняття, бо не має меж, оперує більше загальними назвами, а не власними, одиничними (як місто), володіє особливою містикою відтворювати потаємні знання.

Текст Оксани Луцевської репрезентує сакральню-казкову сутність українського села, яке до сьогодні зберігає хтонічні смисли, натякаючи на присутність у світі таємничого й страшного, стихійного й долюдського, що може бути небезпечним. Саме тому, шукаючи вірний шлях у передріздвяному лісі, герої твору зіштовхуються з первісними демонологічними істотами (лісовиками), які донині зберігають лісові таємниці від людського ока. Історія О. Луцевської набуває напівказкового звучання саме завдяки присутності у ній образу Лісовика, якого змальовано співзвучно до народного міфічного епосу: «Ляля підвела очі вгору й побачила великого чоловіка, схожого на посохле дерево. Його руки та ноги нагадували гілки старезного дуба, на голові була кудлата шапка, схожа на посохлу та покручену крону, жупан на чоловікові був зелений-презелений, ніби мох у бабусі Марії на погребі» [5, с. 51]. Присутність культово-анімістичного образу в цілком сучасній різдвяній історії виправдано, оскільки неможливо уявити це свято без тотемних культів, що на сьогодні є індикаторами віри українця у вищі сили природи. Культ лісу в традиційній казці пов'язаний із обрядом ініціації, це лімінальна зона – прикордонна межа між двома світами (реальним і хтонічним), що має полісемічне навантаження. Це сакральна зона «контактів зі смертю» [3, с. 72], поняття «того світу», який «мислився як історична трансформація конкретних уявлень про межі племінних угідь та прилеглих дифузних зон і сусідніх недоступних для невтаємничених територій» [3, с. 73]. Потрапивши сюди, герой має довести власну готовність сприйняти архаїчні сакральні знання про унікальність віри й культури.

Отже, йдучи до розгадки таємниці старовинної скриньки діти повинні пройти таємничий обряд посвячення, довести, що вони здатні усвідомити й зберігати етнокультурні таємниці, пов'язані з різдвяною містерією. Сутність обряду посвячення, за детективом О. Луцевської, полягає в подоланні героями ініціаційного простору – хатинка Лісовика у творі є саме таким ритуальним місцем, що нагадує казкове житло Оха: «Всі стіни були оздоблені листям, горіхами, на підлозі і на підвіконні стояли горщиками з найрізноманітнішими лісовими квітами» [5, с. 52-53]. Лісовик у казковій історії Оксани Луцевської далеко не периферійний персонаж, бо він з'являється перед юними шукачами в момент «коли необхідне розуміння, самоаналіз, хороша порада, планування» [7, с. 214], тобто в момент розгубленості перед майбутніми відкриттями. Діти нарешті розуміють, що подорож, яка починалася як різдвяна забавка, насправді є тяжким шляхом до розуміння унікальності свого етносу, його сокровенних знань про всесвіт. Тож, казковий персонаж (Лісовик) у детективній історії посилює сакрально-ритуальне значення провінції як місця, де на метафізичному рівні відбувається процес розширення свідомості героя й прилучення його до загальнолюдських знань.

Провінція має внутрішній зміст, який прихований за зовнішньої непоказовістю. Тут приховано певний великий секрет, загадка про світ і людину. Те, що місто сприймає як спецефекти (красива зовнішня оболонка) культури, в провінції набуває глобального життєвого значення. Наприклад, оздоблення столу на Святвечір: «За мить у вітальні з'явилася тітка Олеся з великою глиняною мискою в руках. Тітка поставила миску на святковий стіл, котрий за традицією вистелила соломною та накрила накрохмаленою білою скатертиною <...> Дядько Юрко сказав молитву, потім узяв свою улюблену дерев'яну ложку, набрав запашної куті й – підкинув до стелі...» [5, с. 13]. Тобто все, що місто сприймає як орнаментальну симулятивну гру (наслідування красивого ефектного дійства), в провінційній культурі продовжує бути символом, традицією. Тут таємниці багатомістових знань передаються неквапливо, навіть буденно, на рівні родинного спілкування: «Почула Ляля, як тітка Олеся кутю за родинною традицією готувала (виймала з печі готову пшеницю, знімала з неї попечену шкірочку й курей тією шкірочкою годувала, аби яйця несли та добробут приносили). В свою чергу, бабця Марія порадила дядькові Юркові соломною, що скатертиною лежала, дерева поперев'язувати: врожаї гарні будуть» [5, с. 14]. Провінція виражає повсякденну присутність сакрального й чудесного в світі поряд із людиною. «Це відкритий секрет» [2], бо знання лежать на поверхні, ніхто їх не приховує (кожен може проникнути в їхню сокровенну глибину), але й не нав'язує силоміць, бо щось таємниче тут (за межами великого міста) відбувається кожного дня. У цьому, власне, полягає головний секрет провінційного духовного життя.

Отже, у сучасному новорічному детективі Оксани Луцевської «Дивні химерики, або Таємниця старовинної скриньки» основною функцією провінції є сакральна – збереження архаїчного таємного знання про життєві цінності й першопочатки. Тому перебування головної героїні в старовинному українському селі провокує ефект ініціаційного прозріння, під час якого людина усвідомлює важливість оволодіння «відкритими секретами» свого народу. Може здатися, на перший погляд, що твір О. Луцевської проектує традиційно-реалістичну концепцію провінції як ідилічно-сільського простору (Г. Квітка-Основ'яненко, М. Коцюбинський, Б. Грінченко тощо), проте в провінційно-сільському просторі, що його змалювала письменниця, присутні й елементи, марковані як предмети «міської» цивілізації, – мобільні телефони, комп'ютери, телевізори тощо. Тобто функція провінційного простору в творі «Дивні химерики, або Таємниця

старовинної скриньки» полягає в можливості здійснення людиною (в даному випадку дитиною) віднайти таємницю й внутрішню сутність людського буття, того спільного початку, що об'єднує етнос.

Дослідження хронотопного модусу сучасної дитячої книги – проблема, що потребує ґрунтового наукового студіювання, адже світ сучасної людини формують багато чинників: соціум, культура, міфи тощо. Тому здобуті результати цього наукового дослідження потребують подальшої роботи, що й окреслює перспективи розгляду проблеми в подальшому.

Література

1. Бойцун І. Є. Жанрова специфіка пригодницького детективу «Таємниця козацького скарбу» Андрія Кокотюхи / І. Є. Бойцун // *Детская литература в культурном пространстве современности: образы, проблемы, жанры* : Мат-лы междунар. науч.-теорет. конф. – Караганда : Центр гуманитарных исследований «Тезис», 2011. – С. 18–23.
2. Гурин С. Образ города в культуре: метафизические и мистические аспекты [Электронный ресурс] / Станислав Гурин. – Режим доступа : http://www.comk.ru/HTML/gurin_dok.htm. – Загл. с экрана.
3. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору / Віктор Давидюк. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Луцьк : Вид-во обл. друк., 2005. – 310 с.
4. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. – Т. 1. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с. (Енциклопедія ерудита).
5. Луцківська О. Дивні химерики, або Таємниця старовинної скрипки / Оксана Луцківська. – К. : Грані-Т, 2009. – 80 с., іл. (Серія «Сучасна дитяча проза»).
6. Степанишин Б. Давня українська література в школі / Борис Степанишин. – К. : Либідь, 2000. – 504 с.
7. Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект : моногр. / Перед. сл. Василя Івашкіна. – Ужгород : Гражда, 2011. – 256 с.
8. Харлан О. Д. Міський текст в історичній ретроспективі (Зінаїда Тулуб, «Людолови») / О. Д. Харлан // *Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвуз. зб. наук. ст.* / Відп. ред. В. А. Зарва. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XX : Лінгвістика і літературознавство. – С. 106–115.

Oksana Tsalapova

Understanding the Role of Province

in Christmas Detective by Oksana Lushchevska

«Strange Hymeryks, or Secret of The Old Trunk»

Summary. In the article is examined functions and role of provincial space in the detective for children. The special attention is spared to the value of province as a cultural center of Ukrainian national life, keeper of archaic sacral knowledge about a man and his place in the world. It is emphasized that the main component of the imaging province is «biography» of it, reflecting its attributive-marked space.

Keywords: Oksana Lushchevska, space, detective, province, the Nativity play, tradition, symbol.

Оксана Цалапова

**Осмысление роли провинции в рождественском детективе
Оксаны Луцевской «Странные химерики,
или Тайна старинного сундука»**

Аннотация. В статье рассмотрены функции и роль провинциального пространства в тексте детского произведения. Особенное внимание уделено значению провинции как культурного центра украинской национальной жизни, хранителя архаических сакральных знаний о человеке и его месте в мире. Подчеркнуто, что основным компонентом создания образа провинции есть его «биография», отражающая ее атрибутивно-маркированное пространство.

Ключевые слова: Оксана Луцевская, пространство, детектив, провинция, вертеп, традиция, символ.